

ASPECTE PRIVIND SITUAȚIA CULTELOR MINORITARE DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

VIRGIL PANA

- Făurirea statului național unitar român prin unirea cu Vechiul regat a provinciilor românești desprinse din Imperiul Țarist și Austro-Ungar ca urmare a prăbușirii acestora în timpul și la sfârșitul primului război mondial a adus în cadrul României Mari o numeroasă populație minoritară, fapt ce a pus în față guvernului român, pe lângă celelalte dificultăți inerente oricărei opere de unificare, și o problemă confesională cu totul delicată. Dacă până în 1918, Regatul României, unde Biserica ortodoxă era singura biserică națională (numărul neînsemnat de catolici, protestanți, izraeliți și musulmani neridicând nici o dificultate), nu cunoscuse în istoria sa nici o agitație religioasă, după Marea Unire situația se schimbă radical din punct de vedere al vieții confesionale. Statul român s-a găsit dintr-o dată în prezența unui număr de opt culte (fără a-l socoti și pe cel ortodox) și a unui însemnat număr de asociații religioase care toate cereau cu insistență să fie recunoscute prin lege.

Prin puternica lor organizare și prin numărul impozant de credincioși, cultele minoritare din Transilvania căpătau o importanță cu totul specială.

Din punct de vedere religios, populația acestei provincii (înțelegând prin Transilvania toate teritoriile detașate din trupul Ungariei și realitate României), după recensământul din 1930 se repartiza după cum urmează: ortodocși, 1 932 356; greco-catolici 947 351; reformați (calvini), 696 320; evanghelici (luterani), 274 415; unitarieni, 68 330; musulmani, 419; alte confesiuni (armeni catolici, bap-

tiști, adventiști) sau de confesiuni nedecarate, 45 781¹. Tuturor statul maghiar le recunoscuse personalitatea juridică de drept public și autonomia în conducerea propriilor afaceri, cu rezerva unui drept de control și supraveghere. Aceste culte își făceau deci intrarea în România întreținută cu tradiții proprii, cu organizări proprii, cu interese străine și nu de puține ori opuse vieții naționale din România, și în plus, cu o foarte vie conștiință a drepturilor lor. Problema confesională se agravase încă și mai mult din cauza strânselor legături cu cea politică, biserica din Transilvania apărând adesea ca o simplă fațadă care masca interese pur profane. În aceste condiții, problema confesională devenea pentru România o veritabilă problemă de stat, și, pentru a fi evitate perturbații interioare, soluționarea acesteia cerea autorităților românești o putere de înțelegere, o energie și o prudență excepționale.

Rezolvarea acestei probleme a fost sensibil întârziată și datorită atitudinii ostile a cultelor interesate vis-à-vis de statul român. Doar cu titlul de exemplu doresc să amintesc faptul că după Marea Unire, conducătorii bisericilor catolică, reformată și unitariană din Transilvania, toți maghiari și atașați politicii guvernului de la Budapesta, au promovat în diocesele lor cât și în străinătate o intensă propagandă împotriva actului politic care tocmai se îndeplinise. Astfel cercurile religioase din Anglia și Scoția au fost alarmate de acuzațiile veninoase exagerate ale celor trei episcopi unguri din Tran-

¹ *La Transylvanie*, Paris, 1946, p. 121.

silvania (Carol Gustav Mailath — romano-catolic, Ferencz Jozsef — unitarian și Nagy Karolyi — calvin) privind intoleranța românească față de aceste confesiuni. Referindu-se la aceste calomnii, primul ministru român, Alexandru Vaida-Voievod, declara într-un interviu acordat presei engleze că nu este o națiune mai tolerantă în ceea ce privește confesiunile religioase ca neamul românesc, arătând cum amintitele confesiuni maghiare au refuzat subvențiile statului român, preferând să primească ajutor financiar chiar și de la Bela Kun. „Statul român nu poate tolera ca sub mantaua religioasă să se răspândească sau să se predice de pe amvon idei politice subversive făcând propagandă pentru integritatea Ungariei vechi“². Mai mult, prelații deja menționați, adoptând o politică de rezistență pasivă, au refuzat, la început, să presteze jurământul legal de a nu întreprinde nimic contra ordinii publice și a siguranței statului, acceptând acest lucru doar în aprilie 1921. În fața acestei atitudini, guvernul român și-a păstrat calmul și, abținându-se să ia măsuri contra instituțiilor și membrilor cultelor minoritare, le-a menținut legislația anterioară și le-a respectat vechile statute până în momentul când reglementarea generală a regimului acestor culte a devenit posibilă.

Principiile fundamentale ale regimului politico-juridic al cultelor minoritare din România, în perioada interbelică, au fost înscrise pe rând în Rezoluția votată la 1 Decembrie 1918 de către Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia („Egalitate juridică și autonomie confesională completă pentru toate confesiunile de stat“, cap. II. paragraful 2), în Tratatul pentru ocrotirea minorităților semnat de România la 9 decembrie 1919 („Supușii români aparținând minorităților etnice de religie sau de limbă, se vor bucura de același tratament și de aceleași garanții de drept și de fapt ca și ceilalți supuși români. Vor avea mai ales drept egal de a înființa, de a conduce și de a controla, pe proprie cheltuială, instituțiuni de binefacere, religioase sau sociale, școli și alte stabilimente de educațiune, cu dreptul de a întrebuița în mod liber limba lor

în ele și de a-și exercita liber religia lor“ art. 9)³; în Constituția din 1923 („Libertatea conștiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare a statului“ — art. 22)⁴ și în Constituția din 1938 („Românii se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea muncii, de libertatea învățământului etc. în condițiile stabilite prin lege“ — art. 10)⁵.

Implementarea noului statut politico-juridic al cultelor minoritare în conștiința populației românești majoritară și ortodoxă cât și în viața publică a României nu a întâmpinat prea multe dificultăți deoarece în momentul realizării Unirii, vechiul Regat al României realizase deja reformele politice și sociale cele mai avansate pentru epoca respectivă. Principiul libertății de conștiință își găsisese locul în legile cu caracter constituțional începând încă din anul 1822, când, a fost elaborat proiectul de constituție al boierilor liberali care propunea, printre altele, că „Exercițiul tuturor cultelor va fi liber“. Același principiu se regăsește și în art. 46 al Convenției de la Paris din 1858 („Moldovenii și muntenii de orice rit creștin se vor bucura în mod egal de drepturi politice; exercițiul acestor drepturi va fi extins și asupra celorlalte culte prin dispoziții legislative“), cât și în Constituția din 1866 („Românii se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor“ — art. 5).

În ceea ce privește ideile de care erau animați românii din Transilvania în momentul Unirii, acestea nu erau cu nimic mai prejos decât acelea din Vechil Regat care fuseseră de mult timp codificate în reguli de guvernare.

Această constatare rezultă atât din documentele programatice ale luptelor politice purtate de români, singuri sau în comun cu celelalte naționalități, sub regimul austro-ungar, cât mai ales din Rezoluția votată la 1 Decembrie 1918. Hotărând unirea românilor într-un singur stat,

³ N. Dașcovici, *Principiul naționalităților și Societatea Națiunilor*, București, 1922, p. 176.

⁴ *Monitorul oficial*, nr. 282 din 29 martie 1923.

⁵ *Idem*, nr. 48 din 27 februarie 1938.

² V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României*, Sibiu, 1925, p. 50.

acest document politic hotărâtor pentru noul stat român, a schițat bazele unui program de reorganizare democratică a întregii țări, pentru că Alba-Iulia exprimase voința de unire a întregii națiuni. Chiar dacă acest program nu a fost adoptat în întregime de viitoarele acte legislative ale României întregi, el a reprezentat documentul de fond de la care s-a pornit în reorganizarea politică, juridică și administrativă a țării⁶. Această Rezoluție constituie mărturia vie a spiritului sincer progresist de care erau pătrunși românii din Transilvania.

Situația juridică a cultelor minoritare din România a fost reglementată încă prin trei legi care își propuneau să dea o soluție definitivă problemelor confesionale ridicate de minoritari: Legea regimului general al cultelor (1928), Concordatul cu Sfântul Scaun (10 mai 1927) și Acordul privitor la interpretarea art. IX din Concordatul de la 10 mai 1927 între Sft. Scaun și Guvernul român, cunoscut sub numele de Acordul de la Roma.

Legea Regimului General al Cultelor votată la 22 aprilie 1928, ținea cont cu strictețe de respectarea principiilor constituționale. Ea acorda tuturor cultelor întreaga libertate și perfecta egalitate de tratament și conferea organizațiilor culturale ale acestora (parohii, comunități, decanate, mănăstiri, capitluri, episcopate, arhiepiscopate, mitropolii etc.) personalitatea juridică de drept public (art. II). Cultele urmau să se bucure de cea mai largă autonomie, reglementându-și propriile afaceri în conformitate cu statutele lor organice și în condițiile prevăzute de Legea Cultelor. Administrarea patrimoniilor și fundațiilor revenea organelor competente ale acestora, sub supravegherea autorităților eclesiastice superioare (art. 12). Cultele puteau să înființeze, să administreze și să controleze instituții de cultură și de binefacere (art. 14). Legea recunoștea apoi cultelor dreptul de a înființa, administra și controla instituții speciale pentru pregătirea clerului, cu programe proprii întocmite de autoritatea bisericească competentă și aduse la cunoștința Minis-

terului de Culte (art. 15). Statul dădea dreptul cultelor să facă instrucțiunea religioasă a elevilor de credința lor din școlile publice și particulare, conform legilor privitoare la instrucțiunea publică, precum și dreptul de a săvârși, prin preoții lor, servicii religioase de orice natură pentru credincioșii lor, în armată, în spitalele civile și militare, în orfelinat, școli corecționale și penitenciare (art. 16). Cultele își puteau numi întregul personal fără nici o intervenție a statului. Aprobarea regală era necesară doar pentru numirea șefilor superiori ai cultelor: (mitropoliți, episcopi, supraintendenți (art. 17). Cheltuielile de întreținere a cultului și a instituțiilor religioase puteau fi acoperite în măsura posibilului, prin mijloacele proprii ale bisericilor (art. 27). Statul acorda subvenții complementare, proporționale cu numărul credincioșilor, cu situația materială și cu necesitățile reale (art. 29). Veniturile clerului cât și salariile funcționarilor eclesiastici erau completate conform normelor generale și în armonizare cu salariile funcționarilor publici (art. 31). Pentru obținerea unui ajutor de la stat în vederea întreținerii clerului, parohiile și comunitățile nou create trebuiau să cuprindă (în afara excepțiilor bine motivate) cel puțin 400 de familii în comunele urbane și de 200 de familii comunele rurale (art. 32).

Legea Cultelor recunoștea drept culte istorice următoarele: cultul ortodox, cultul român greco-catolic, cultul catolic de rit latin, rutean și armean, cultul reformist sau calvin, cultul evanghelic sau luteran, cultul armean gregorian, cultul mozaic cu diversele sale rituri și cultul musulman (art. 21)⁷.

Discursurile rostite în parlament la cea dintâi lege a bisericilor minoritare din România au reliefat faptul că raporturile dintre minoritățile confesionale și marea majoritate ortodoxă, care se confunda până la Unire cu însăși statul român, se cereau reglementate perfect legal. Interesele tuturor părților pretindeau acest lucru, dovada găsindu-se în declarațiile principalilor factori ai cultelor minoritare, consultați din vreme și ascultați cu atenție și bunăvoință până la votarea legii.

⁶ Angela Banciu, *Unificarea politico-juridică și administrativă a României Mari reflectată în dezbaterile Institutului Social-Român (1922 - 1923)*, în *Viitorul Social*, 1989, nr. 2.

⁷ *Biserica noastră și cultele minoritare*, Bucu-rești, f.a., pp. 14-30.

Acest lucru a fost subliniat și de Elemer Gyarfas, care declara în numele tuturor minorităților, că de la intrarea lor în viața publică a României au găsit întotdeauna la Ministerul Cultelor, ascultare și bunăvoință pentru cererile lor și îndeosebi la alcătuirea legii în discuție⁸.

Statul român, credincios tradițiilor sale profund creștine, larg tolerante și sprijinitoare a oricărui cult, a ținut să asigure prin lege depline libertăți cultelor, să le protejeze și să le ajute pentru a-și putea îndeplini misiunea lor divină între cetățenii minoritari ai țării. Legea aducea în discuție probleme complexe și delicate în care se atingeau chestiuni sufletești profunde și despărțiri imense și de aceea a prilejuit și adevărate pagini de antologie oratorică.

Situația cultului catolic, deja definită prin Legea Regimului General al Cultelor, a fost încă reglementată prin Concordatul încheiat între România și Sfântul Scaun, la 10 mai 1927, ratificat la 11 mai 1929 și publicat în Monitorul Oficial nr. 126 din 12 iunie 1929. Prevederile acestui act legislativ priveau întregul cult catolic: ritul bizantin (Biserica greco-catolică românească), ritul latin și ritul armean. El asigura Bisericii catolice întreaga libertate de acțiune (art. 1). Comunicarea directă dintre episcopii, clerul și credincioșii numitului cult cu Sfântul Scaun și invers, în materie spirituală, și eclesiastică era pe de-a întregul liberă (art. 3). Episcopii aveau deplina libertate în exercitarea funcțiilor și în guvernarea diecezelor. Ei își puteau exercita toate drepturile și se puteau bucura de toate prerogativele fixate de minister în conformitate cu disciplina bisericii catolice. Numai de ei depindeau ceilalți membri ai clerului în ceea ce privește nominalizarea acestora și exercitarea misiunii lor sfinte. Ierarhia catolică cuprindea un arhiepiscop mitropolitan și patru episcopi pentru ritul bizantin; un arhiepiscop mitropolitan și patru episcopi pentru ritul latin și un șef spiritual, cu rezidența la Gherla, pentru toți armenii catolici din România (art. 2). Numirea arhiepiscopului mitropolitan și a episcopilor era rezervată Sfântului Scaun (art. 15). Episcopii aveau libertatea de a crea noi parohii, dar nu primeau ajutor de la stat

decît pentru parohiile care numărau 400 de familii la orașe și 200 la sate (art. 12). Un patrimoniu sacru urma să fie constituit cu titlul de rentă de stat pentru întreținerea episcopilor, seminariilor de teologie, a canonicilor și a personalului parohiilor. Acest patrimoniu urma să fie administrat de către Consiliul episcopilor diecezeni în conformitate cu statutele pe care le vor stabili ei înșiși și care trebuiau să fie aprobate de Sfântul Scaun și de guvern. Acest patrimoniu sacru se bucura la rându-i de personalitate juridică (art. 13). Prin rentă de stat se înțelegea rentele de proprietate acordate de statul român în schimbul bunurilor eclesiastice expropriate prin Reforma agrară. „Fondul catolic” și „Fondul general de studii” erau scutite de obligații fiscale față de stat, trecând sub administrarea Consiliului episcopilor. (art. 13 a). Era vorba de fondurile religioase și de Fondul de studii care, sub regimul maghiar, erau considerate drept fonduri publice, fiind administrate de către stat. Proprietățile școlare ale instituțiilor de educație și de binefacere urmau să fie administrate de către autoritățile diecezane (art. 14). Drepturile de patronat, de orice fel, erau suprimate (art. 15).

Concordatul reglementa, de asemenea, situația Ordinilor și Congregațiilor religioase (art. 17). El stabilea, de o manieră precisă, drepturile Bisericii catolice de a acorda asistență religioasă credincioșilor săi în armată și în spitale, de a avea și întreține pe proprie cheltuială școli primare, secundare și normale (art. 18—19). În școlile secundare de stat elevii catolici urmau să fie instruiți în problemele de învățământ religios de către profesori catolici numiți de comun acord de către episcopi și Ministerul Instrucțiunii Publice, urmând a fi plătiți de către stat. În școlile primare de stat frecventate de o majoritate de elevi catolici, religia catolică urma să fie predată de către un preot desemnat de episcop sau de către un laic catolic. Programa învățământului religios pentru catolici era stabilită de către episcopi și comunicată ministerului. Textele manualelor de religie catolică trebuiau aprobate de către episcop care avea, de asemenea, dreptul de a supraveghea învățământul religios în școlile menționate (art. 20).

⁸ *Idem*, 137.

Încheierea Concordatului cu Vaticanul a suscitat vii și interesante luări de poziții atât pe plan politic cât și religios, dezbateri care au durat începând imediat după Unire până în anul 1932. Baza acestor discuții a constituit-o problema necesității încheierii unui asemenea înțelegeri cu șeful suprem al Bisericii catolice cât și interpretarea articolului IX din numitul Concordat.

Utilitatea politică a unui asemenea acord cu Vaticanul se impunea cu evidentă, mai ales că se cunoșteau mijloacele prin care Sft. Scaun și Biserica romano-catolică acționau asupra națiunilor și guvernelor, instrumentele de care dispuneau și metodele pe care le foloseau pentru informare, acțiune și propagandă. Astfel venea în mod natural ideea că națiunile și guvernele, decât să lase liberă Biserica catolică să intervină în viața și afacerile lor, aveau tot interesul să trateze cu aceasta, definindu-i drepturile și limitându-i astfel acțiunea. Papa, care înainte de evoluția Bisericii greco-catolice era doar șeful spiritual al unei minorități etnice și religioase de o relativă importanță în România, după această evoluție devenea conducătorul ierarhic al uneia din bisericile românești cu „întăietate“ recunoscută față de celelalte culte.

Dificultatea în care se găsea Statul român era destul de mare, deoarece acesta se afla pentru prima dată, ca putere suverană, în împrejurarea de a trata cu marea putere spirituală pe care o reprezintă Sft. Scaun. Interesele Bisericii ortodoxe, dar mai presus de toate ale statului, urmau să fie atinse prin această convenție. Dacă Biserica ortodoxă, de spirit național, ale cărei relații cu Statul însemnau ajutor și colaborare reciprocă, era în afară de orice bănuială de imperialism, Biserica romano-catolică, la care se unise și cea greco-catolică din România, era esențialmente militantă și imperialistă. Locul său fixat de o lege, oricare ar fi fost ea, era întotdeauna provizoriu deoarece ea dorea să aibă tot atâția credincioși câți membri cuprindea întreaga omenire“. În largime ca și în profunzime — scria Georges Goyau, unul din doctrinarii catolici cei mai cunoscuți — aspirațiile bisericii sunt imense. Ea vrea să se întindă până la limitele pământului cunoscute și să pă-

trundă în cele mai intime părți ale sufletului omenesc. Aceasta e misiunea sa și deci în consecință aceasta e dreptul său“⁹.

De la sfârșitul primului război mondial până în anul 1927, încheiaseră asemenea acorduri cu șeful Bisericii romano-catolice : Letonia (1922), Bavaria și Polonia (1925) și Lituania (1927). Comentatorii catolici ai acestor Concordate, vorbind de condițiile echitabile asigurate tuturor riturilor catolice cât și de solitudinea pontificală, comparau aceste măsuri ca o „nouă protecție a minorităților“¹⁰.

Dezbaterile având ca subiect articolul IX din Concordat care menționa că : „Statul recunoaște Bisericii catolice reprezentată prin legitimele ei autorități ierarhice personalitatea juridică, conform dreptului comun al țării. În consecință parohiile, protopopiatele, mănăstirile, stărostiile, abațiile, episcopiile, mitropoliiile și celelalte organizații canonice și legal constituite sunt persoane juridice, iar deplina proprietate a bunurilor lor de orice natură ar fi, este garantată de către stat, conform Constituției Regatului, Bisericii catolice, reprezentată prin legitimele ei autorități ierarhice“, nu erau lipsite de fond. Începând cu anul 1870 de când Papa s-a proclamat infailibil, Biserica romano-catolică s-a considerat nu numai puterea spirituală universală dar chiar și politică. În noul „Codex juris canonici“ promulgat în 1917, conform doctrinei Bisericii catolice, aceasta „este o adevărată societate perfectă și de drept divin, are personalitatea sa juridică ; pe când celelalte persoane morale inferioare în biserică o au de la însăși biserică“, conform canonului 100 și 1499 al numitului codice. Din acest principiu se deduce, conform, de altfel și Concordatului, o consecință deosebit de periculoasă. Dacă o entitate ierarhică (de exemplu o parohie) ar fi încetat să mai existe complet, de drept și de fapt, bunurile sale urmau să treacă la entitatea ierarhică superioară și așa mai departe până la Scaunul papal. În consecință, dacă

⁹ E. A. Poulopol, *Observații privitoare la încheierea unui Concordat cu Sf. Scaun*, în *Arhiva pentru știință și reformă socială*, nr. 3—4, an, VII, 1928, p. 524.

¹⁰ R. Ruzé, *À propos des trois derniers Concordats*, în *Revue de Droit international*, 1926, nr. 3, p. 39.

întreaga Biserică catolică din România s-ar fi întâmplat să dispară, întreaga ei avere, indiferent de originea acesteia ar fi trecut, în ultimă analiză în proprietatea Sfântului Scaun. Pentru a liniști opinia publică românească, în urma dezbaterilor parlamentare care au avut loc cu ocazia ratificării Concordatului s-a convenit că, conform art. IX din acest acord, în afară de episcopiile, parohiile, protopopiatele, mănăstirile etc. și celelalte organizații canonic și legal constituite, Biserica catolică mondială, ca atare, să nu facă uz în România de personalitatea sa juridică, așa precum o prevedea „Codex juris canonici” prin canoanele deja amintite. Această hotărâre a fost adusă la cunoștința Suveranului Pontif de către Ministerul Afacerilor Străine prin adresa cu nr. 40 584 din 20 iulie 1928. În scrisoarea de răspuns a Papei cu nr. 5310 din 22 octombrie 1928 se afirma că: „Acest articol este foarte limpede în termenii săi și în substanță. În consecință, dacă guvernul declară că în urma discuțiilor din Parlament sau la orice altă ocaziune, că în virtutea acestui articol Biserica catolică în România, în afară de organizațiunile enumerate la art. IX nu va putea exercita personalitatea sa juridică privitoare la posesiunea bunurilor Sfântului Scaun, din partea sa, declară că nu va ridica obiecțiuni”¹¹. După noi clarificări de poziții cerute de guvernul condus de Nicolae Iorga, la 30 mai 1932 s-a încheiat între Guvernul României și Sfântul Scaun „Acordul privitor la interpretarea art. IX din Concordatul de la 10 mai 1927 între Sft. Scaun și Guvernul român”¹².

Concordatul cu Vaticanul rezolva definitiv și art. 6 din Legea Cultelor care enunța categoric că jurisdicția autorităților religioase ale cultelor din țară nu se putea întinde în afara teritoriului statului român, așa cum nici autoritățile religioase ale cultelor din străinătate nu puteau exercita vre-o jurisdicție pe teritoriul statului român. Articolul 5 însă, care spunea că: „nici un cult nu poate avea relațiuni de dependență cu vre-o autoritate sau organizație bisericească din străinătate afară de cele impuse de prin-

ciplinele lui dogmatice și juridico-canonică”, prin formularea sa respectă caracterul universal al cultului catolic întemeiat pe principiile lui dogmatice și juridico-canonic, dând posibilitatea de a se încheia cu Șeful lui suprem acorduri speciale care trebuiau aprobate de corpurile legiuitoare.

Pentru o mai bună înțelegere a situației amintesc că în urma fixării noilor frontiere ale Regatului român existau în țară episcopi care exercitau jurisdicție bisericească și în alte state, precum existau și cetățeni români care depindeau de episcopi din străinătate. Astfel, Episcopia catolică din Oradea avea credincioși atât în România cât și în Ungaria, iar cea din Satu Mare avea credincioși atât în România cât și în Ungaria și Cehoslovacia. Pe de altă parte, cei peste 100 000 de catolici de rit latin din Bucovina erau supuși jurisdicției arhiepiscopului de Lemberg. Această situație devenise incompatibilă cu suveranitatea și interesele superioare ale statului român. Teritoriul eparhiilor din România trebuia să se termine acolo unde se terminau hotarele țării, iar cetățenii români nu mai puteau fi supuși jurisdicției, nici chiar bisericești, a arhieriei cetățeni străini care își aveau reședința în alte state.

Pentru ca dispozițiile cuprinse în Legea Cultelor privitoare la arendarea diecezelor catolice să devină o realitate, acest postulat nu se putea realiza în altă formă decât încheind un Concordat cu Vaticanul. „Ori domnilor senatori, — rostea cu prilejul ratificării Concordatului, Aurel Vlad ministrul Cultelor și Artelor — cred că este un interes de stat și în același timp un interes național ca arondarea diecezelor să se facă așa după cum este înscrisă în Concordat, așa cum este înscrisă în Legea Cultelor și anume: că prin această arondare să se consfințească frontierele actuale politice ale țării noastre. Vaticanul, această putere mondială, recunoaște prin această convențiune actualele frontiere. Prin iscălitura Concordatului le consfințește”¹³.

Față de nedreptățile pe care le-a pricinuit celorlalte culte minoritare cât și

¹¹ *Statușul catolic ardelean și Acordul de la Roma*, Cluj, 1933, p. 44.

¹² *Monitorul oficial*, nr. 180 din 3 august 1932.

¹³ *Discursurile rostite de Dl. Dr. Aurel Vlad, ministrul Cultelor și Artelor la Senat și Cameră cu prilejul ratificării Concordatului în zilele de 25 și 29 maiu, 1929, Orăștie, 1929, p. 6.*

Bisericii Ortodoxe Române, beneficiile aduse Statului român de această convenție politico-religioasă au fost de o minimă importanță.

În lipsa unui studiu temeinic al acestei chestiuni, statul român a fost pus în situația de a accepta unele condiții care nu numai că veneau în contradicție cu regimul de egală îndreptățire a tuturor cultelor religioase din România, dar îi știrbeau chiar dreptul de suveranitate.

Este cunoscut faptul că situația materială a tuturor cultelor non ortodoxe era cu mult superioară cultului ortodox; primele posedând terenuri de cultură atașate episcopilor și parohiilor, case parohiale și alte imobile, fonduri de binefacere și fundații diverse. În particular, cultul catolic latin (maghiar) a fost susținut și dotat cu vaste domenii de către Statul catolic maghiar.

După o statistică a Ministerului ungar al agriculturii din anul 1895¹⁴, domeniile ecclziastice din Ungaria (Transilvania) acopereau o suprafață de 1 711 507 iugăre, adică aproape un milion de hectare; în jur de 600 000 din aceste iugăre erau pe teritoriul Transilvaniei. Biserica romano-catolică singură avea, pe teritoriul județelor cu populație românească, 378 492 iugăre. Din aceste domenii Episcopia catolică din Oradea a primit 289 714 iugăre, iar Episcopia greco-catolică tot din Oradea a primit 139 857 iugăre¹⁵. Românii ortodocși care, după statistica oficială maghiară din 1916¹⁶ numărau în total 798 669 suflete (în realitate în jur de 1 900 000) reprezentând 10% din populația Statului maghiar, nu primiseră nici un fel de dotație. În afara domeniilor amintite, fondurile catolice comune (Fondul religios și Fondul de studii) dispuneau numai în Transilvania de 61 330 de iugăre¹⁷. După aceeași statistică, catolicii latini dispuneau de 1 iugăr pentru 10 suflete; greco-catolicii, 1 iugăr pentru 7 suflete; unitarieni, 1 iugăr pentru 78 de suflete;

¹⁴ Gh. Ciuhandru, *Papism și ortodoxism (averi bisericești) în Ardeal*, Arad, 1922, pp. 12—13.

¹⁵ V. Nistor, *Les cultes minoritaires et l'Eglise orthodoxe roumaine dans le nouveau budget de la Roumanie*, în *Revue de Transylvanie*, t. II, nr. 1, 1935, p. 11.

¹⁶ *Jelentés és Sztatisztikai évkönyv*, Budapest, 1916, p. 10.

¹⁷ *Ibidem*, p. 23.

reformații, 1 iugăr pentru 89 de suflete; luteranii-germani, 1 iugăr pentru 325 de suflete; ortodocșii, 1 iugăr pentru 1777 de suflete.

Reforma agrară a expropriat acest domenii, și în mod paradoxal, Statul român a plătit Bisericii catolice indemnizația de expropriere ca și oricărui alt proprietar efectiv pentru terenurile care erau propriul său bun dobândit prin succesiune de la Statul maghiar în situația politică de după Unire. Mai mult încă, pe baza art. XIII din Concordatul din 1927, Statul român a constituit doar în folosul Bisericii catolice romane un fond eclesiastic numit „patrimonium sacrum“ din renta terenurilor expropriate, care în definitiv nu era altceva decât un cadou în valoare de aproape o sută milioane lei făcut cultului catolic.

În aceeași manieră, statul și-a călcat în picioare propriile sale drepturi în cazul bunurilor patronate. În urma abolirii drepturilor și îndatoririlor de patronaj prin art. XV din amintitul Concordat, toate edificiile sacre, casele parohiale și alte bunuri asupra cărora dreptul de proprietate fusese un drept de patronaj au fost cedate în posesiunea perpetuă a cultului catolic. Procedând astfel, Statul român a renunțat de bună voie nu numai la zeci de milioane lei, dar mai mult, la toate drepturile pe care le deținea ca patron eclesiastic suprem, favorizând astfel indirect planurile de catolicizare și de maghiarizare pe care statul ungar le avusese în vedere constituind acest patronaj.

În timp ce cultele catolice de rit latin și grec erau atât de bogat înzestrate, Biserica ortodoxă din Transilvania, nu posedea în 1910, ca bunuri imobiliare ale episcopilor și parohiilor decât 1012 iugăre, donații din partea credincioșilor. Statul român a prevăzut, prin art. 25 al Legii de organizare a Bisericii Ortodoxe române (1925) un „fond general eclesiastic“ având același obiect ca și „patrimoniul sacru“ pentru cultul catolic, astfel ca Biserica ortodoxă să-și poată îndeplini în bune condițiuni misiunea sa civilizatoare și caritabilă. Dar din rațiuni economice bugetare nu i s-a acordat nimic în schimbul bunurilor pur și simplu confiscate fără despăgubire în urma secularizării din anul 1864.

Un alt articol din Concordat care venea în contradicție cu legislația anterioară a fost art. XIX care prevedea că : „Toate școlile Ordinilor și Congregațiilor religioase sunt puse sub dependența episcopului local; în consecință ele se vor bucura de dreptul de a-și fixa limba de predare“, venind astfel în contradicție cu Legea asupra învățământului particular din 19 decembrie 1925, art. 37 care spunea că : „Școlile particulare conduse de ordine călugărești și congregații vor avea ca limbă de predare limba română. Ca urmare, doar Școala civilă de fete din Sighetul Marmăției și parțial Liceul piarist și Liceul de fete „Notre Dame“ din Timișoara și Liceul de fete din Satu Mare introduseseră limba română în procesul de învățământ pe când în 45 de școli secundare se predă în limba maghiară.

Toleranța de care a dat dovadă statul român față de cultele minoritare nu s-a limitat doar la stabilirea unui cadru constituțional-juridic corespunzător standardelor internaționale ale vremii ci s-a concretizat și printr-un ajutor material acordat bisericilor minoritare, fapt ce a făcut ca acestea să înregistreze progrese remarcabile în perioada dintre cele două războaie mondiale.

Prin legile care reglementau raporturile dintre stat și culte, statul român a prevăzut un ajutor material pentru nevoile acestora concretizat în completarea salariilor persoanelor ecleziastice prin subvenții de la buget. Articolul 21 din Constituția anului 1923 stabilea că : „Statul pune la cerere, prin Ministerul Cultelor, la dispoziția Bisericii sumele necesare pentru a completa, după norme generale stabilite prin lege și în armonizare cu salariile funcționarilor publici, veniturile clerului și plata funcționarilor ecleziastici și pentru a acoperi și alte lipsuri materiale, aceasta însă numai după o prealabilă constatare a necesităților față de veniturile de care dispun părțile bisericești care reclamă ajutoare“.

Acest text evidențiază mai presus de orice îndoială că statul român nu își lua angajamentul de a contribui principal la întreținerea Bisericilor, nici chiar a Bisericii sale dominante, ci oferea la cerere ajutor material spre a completa plata preoților și funcționarilor ecleziastici în mă-

sura necesităților constatate. Aceste ajutoare se acordau, de la caz la caz, persoanelor și nu instituțiilor. Idealul era o biserică independentă din punct de vedere material după modelul celor din S.U.A., Franța, Suedia etc. „Statul român va da sprijinul său material tuturor confesiunilor din țara aceasta — spunea Vasile Goldiș, ministrul Cultelor și Artelor, în 16 decembrie 1926. Nu pe baza drepturilor istorice care nu există și nici nu pot să existe în concepția modernă a civilizațiunii universale care nu recunoaște privilegiile care au să treacă în muzeul anticităților sociale, nici pe baza drepturilor statornicite prin Tratatul de la Paris din 9 decembrie 1919, care în art. 10 dispunea ca minoritățile etnice, de limbă sau de religie să li se afecteze prin bugetul statului în măsură echitabilă sumele cvenite în scop de educație, de religione sau de binefacere... nici pe baza legilor ungurești, austriace or rusești, ci pentru că sufletul românesc este larg, primitiv, afară din cale de tolerant și mai presus de toate iubitor de dreptate“¹⁸.

Reprezentanții cultelor minoritare și ai Bisericii unite au reușit să creeze legenda conform căreia Biserica Ortodoxă, declarată prin Constituție drept biserică națională și dominantă în România, ar fi privilegiată, că în raport cu ea Biserica unită și cultele minoritare ar fi fost nedreptățite, ignorându-se astfel art. 10 din Tratatul Minorităților.

Așa cum am mai afirmat, Statul român, nu a acordat până în 1921, nici un ajutor material celor patru biserici maghiare din Transilvania datorită atitudinii dușmănoase pe care aceste biserici au manifestat-o față de România întregită. Deși, conform legilor în vigoare, în special dispozițiilor din „Approbatæ Regni Constitutiones“, Pars I, Titulus I, Articulus IX, episcopii sau vicarii acestor patru confesiuni nu puteau funcționa fără a fi confirmați de Suveranul țării, iar conform dispozițiilor din aceleași „Approbatæ Constitutiones“, Pars II, Titulus II, Articulus I, episcopii erau obligați să depună jurământul omagial Suveranului, care era considerat „summus patronus eclesiale“,

¹⁸ Discursul Domnului Vasile Goldiș, ministrul Cultelor și Artelor rostit în Senat în ziua de 16 decembrie 1926, Arad, 1927, p. 25.

capii amintitelor biserici au refuzat, până în martie 1921, recunoașterea Statului român și depunerea jurământului, având pentru luarea acestei atitudini deplină împuternicire a parohiilor și diocazelor lor.

Revenind la sentimente mai pașnice, în martie și în aprilie 1921, toți episcopii unguri au depus jurământul de fidelitate față de Suveranul României. Imediat nevoile bisericilor au fost prinse în bugetul Statului și ajutorul li s-a achitat, chiar

retroactiv, începând cu 3 iulie 1920, în aceeași proporție ca și bisericilor românești.

Înainte de o analiză, chiar și sumară, a bugetelor României din perioada interbelică, a capitolelor referitoare la ajutorul financiar acordat cultelor religioase din țara noastră, cred că nu este lipsit de interes prezentarea unui tablou privind personalul diferitelor culte ce primeau subvenții de la stat, în anul 1935.

Cultul	Episcopi	Consilieri (canonici)	Protopopi Arhiepisc.	Pastori Preoți	Secretari
Ortodox	17	63	145	7804	3
Greco-catolic	5	34	75	1565	9
Romano-catolic	6	17	26	655	7
Reformat	1	3	25	816	1
Unitarian	1	—	4	111	1
Evangelic-luteran	1	—	7	272	3 ¹⁹

După situația personalului religios indicată mai sus, pentru fiecare episcopie reveneau :
 pentru :

Ortodoxi	459 preoți	9 protopopi	4 consil.	764 00 cred.
Greco-cat.	319 ..	15 ..	7 ..	260 000 ..
Romano-cat.	109 ..	4 ..	3 ..	183 333 ..
Reformați	816 ..	25 ..	— ..	660 600 ..
Unitarieni	11 ..	4 ..	— ..	75 000 ..
Luterani	272 ..	7 ..	— ..	300 000 ..

Situația credincioșilor administrați din punct de vedere spiritual de către un preot sau protopop din fiecare confesiune: la :

Ortodoxi	1 preot p.	1665 cred.	1 protopop p.	86 655 cred.
Greco-cat.	"	830 "	"	17 466 "
Romano-cat.	"	1400 "	"	42 307 "
Reformați (calv.)	"	808 "	"	26 400 "
Unitarieni	"	676 "	"	18 750 "
Luterani (evengh.)	"	1103 "	"	42 587 "

Din datele prezentate rezultă cu precizie inegalitatea dintre organizarea Bisericii Ortodoxe și cea a celorlalte biserici minoritare. Un episcop minoritar putea mai ușor păstori o dieceză de 260 000 de suflete decât un episcop ortodox cu 764 000 de suflete, mai ales că primul avea un adevărat stat major format din 6 până la 10 consilieri și 15 protopopi pentru 120—200 preoți, în timp ce al doilea nu dispunea decât de 3 consilieri și 5 protopopi pentru 459 preoți.

Dacă facem o comparație între situația Bisericii Ortodoxe și cea a celorlalte culte pe ansamblul fărăi în ceea ce privește organizarea și personalul cultului, vom constata inegalități frapante în favoarea cultelor non ortodoxe. Dacă luăm ca bază de calcul situația personalului din Biserica romano-catolică, Biserica ortodoxă ar fi trebuit să aibă : 72 episcopi, 204 consilieri, 312 protopopi, 7860 preoți ; față de cultul reformat : 20 episcopi, 500 protopopi și 16 320 preoți ; față de cultul uni-

¹⁹ V. Nistor, *op. cit.*, p. 18.

tarian: 174 episcopi, 656 protopopi 13 914 preoți; față de evanghelicii luterani: 42 episcopi, 297 protopopi, 11 560 preoți.

În ceea ce privește consilierii referen-dari care îi asistau pe episcopi, constituind altfel zis statul major al organizațiilor religioase, Biserica ortodoxă se găsea mult în urma altor culte. În timp ce 18 episcopii ortodoxe aveau fiecare câte 3 consilieri (excepție făcând cele din București, Cluj și Sibiu), deci în total 63, cele 5 episcopii greco-catolice aveau 34 de canonici, din care 6 pentru fiecare din diocesele de Cluj, Lugoj, Oradea și Maramureș și 10 pentru Mitropolia din Blaj; romano-catolicii aveau 17 canonici pentru dioceza din Alba-Iulia, 6 pentru cea de Timișoara și 4 pentru cea de București.

Aceeași disproporție exista în ceea ce privește numărul protopopilor, coloana vertebrală a tuturor organizațiilor eclesiastice. Această disproporție se datora faptului că numeroasele dispozițiuni legale n-au fost impuse cu rigurozitate decât cultului ortodox nu și celorlalte. Astfel, o dispoziție a art. 59 din Legea organizării Bisericii ortodoxe și ordinul cu nr. 46 170 al Ministerului Cultelor din 30 octombrie 1926 stabileau că: „minimum de parohii necesare pentru un protopopiat subvenționat de stat trebuie să fie de 25 sau, numai în cazuri excepționale, de 20 de parohii“. Ori, această dispoziție a fost aplicată numai Bisericii ortodoxe nu și celorlalte culte. Astfel că la greco-catolici s-au înregistrat o mulțime de protopopiate care nu aveau numărul regulamentar de parohii, unele dintre ele neavând decât 5 până la 8 parohii cu aproape 1200 de suflete (cazul de la Hălmgău), în timp ce cele mai slabe protopopiate ortodoxe aveau cel puțin 20 de parohii cu mai mult de 10 000 de suflete fiecare; în Vechiul regat existau protopopiate care aveau între 100 și 300 de mii de credincioși. Statul român a subvenționat chiar un mare număr de preoți catolici și reformați ale căror parohii nu aveau decât câțiva credincioși. Astfel a fost întreținut un paroh reformat maghiar pentru un număr de 34, 83 și 72 de credincioși în localitățile Vupar, Ighiu și Heretea din județul Alba și pentru 37, 88, 100 de credincioși în localitățile Brad, Pesteana și Ilia din județul

Hunedoara²⁰. Aceste minuscule parohii ale celor trei culte din Transilvania, în special acelea ale cultului catolic s-au dovedit a fi în realitate tot atâtea infiltrații al căror scop a fost prozelitismul; ele au fost create prin grija și protecția statului catolic maghiar în sânul regiunilor cele mai ortodoxe.

Dacă examinăm situația bugetară a diferitelor culte începând cu anul 1922, vom putea constata faptul că cultele non ortodoxe s-au bucurat de sprijinul statului român într-o măsură necunoscută sub regimul maghiar.

Legile maghiare privind salarizarea clerului (Legea 14/1898 și Legea 13/1909) prevedeau obligația statului de a completa veniturile preoților cu pregătire superioară până la suma de 1600 de coroane, iar pentru cei cu pregătire inferioară până la 800 de coroane pe an. Această completare se acorda doar preoților care cunoșteau limba maghiară (art. 3 din Legea 13/1909). Această subvenție putea fi suspendată dacă preotul în cauza dovedea o atitudine antipatriotică (art. 22 din Legea Apponyi). Cum legea considera ca antipatriotică orice contestare a caracterului național maghiar al Transilvaniei precum și orice rezistență opusă operei de maghiarizare, mulți preoți români ortodocși și uniți au fost privați de completarea salariului pe calea subvențiilor de la stat. Salariul preoților de rit latin era completat până la suma de 800 sau 1600 de coroane dar cu condiția ca Fondul religios catolic să contribuie anual cu suma de 1 200 000 de coroane, iar marii beneficiari eclesiastici (episcopiile, capitlurile și abațiile) foarte dotate de către stat cu suma de 700 000 coroane.

Statul român n-a introdus niciodată asemenea restricții față de slujitorii cultelor. Abandonând practic principiul „completării“, el a asigurat întregului cler, fie chiar minoritar, fără a ține seama, în cazul preoților catolici, de bogățiile cu care statul maghiar le dotaseră bisericile.

²⁰ *La Transylvanie*, Paris, 1946, p. 130.

*Bugetul cultelor pe anul 1922—1923*²¹

Biserica ortodoxă din Vechiul regat	74 079 511 lei
Biserica ortodoxă din Transilvania	29 467 600 lei
Total	103 547 111 lei

Culte minoritare din Transilvania	42 205 652 lei
Culte minoritare din Bucovina	1 217 452 lei
Cultul mahomedan din Dobrogea	972 084 lei
Total	47 395 168 lei

O scurtă analiză a acestor cifre scoate în evidență tocmai injustețea făcută Bisericii ortodoxe în favoarea cultelor non ortodoxe. Dacă acestea trebuiau să primească doar un sfert din subvențiile ortodocșilor (conform numărului de credincioși), deci 26 de milioane lei, ei au primit cu 21 de milioane mai mult.

*Bugetul cultelor pe anul 1923—1924*²²

Biserica ortodoxă	131 935 228 lei
Biserica greco-catolică	22 087 707 lei
Biserica romano-catolică	8 581 535 lei
Alte culte	20 122 992 lei
Total	182 727 462 lei

Culte non ortodoxe au primit împreună 50 792 234 lei față de 34 milioane lei, deci cu 16,8 milioane lei mai mult.

În același an, repartizarea sporurilor prevăzute prin „curba“ Lalescu pentru diocesele ortodoxe, în special pentru consilieri, a dat prilejul unor noi injustiții. Aceste sporuri le-au fost acordate începând cu 1 aprilie 1923, cu o sumă de 225 lei lunar, în timp ce canonicii greco-catolici au primit o mărire de 595 lei lunar până la sfârșitul anului 1923. Ortodocșilor li s-a promis că diferența le va fi achitată ulterior, lucru ce nu s-a mai întâmplat. Astfel că salariul anual al unui consilier ortodox a fost amputat cu suma de 4725 lei.

²¹ *Ibidem*, p. 31.

²² *Ibidem*.

*Bugetul cultelor pe anul 1924—1925*²³

Biserica ortodoxă	214 591 999 lei
Biserica greco-catolică	36 052 464 lei
Culte minoritare	45 889 744 lei
Total	296 534 207 lei

În comparație cu subvenția ortodoxă, cultele minoritare au primit cu 27,3 milioane mai mult.

*Bugetul cultelor pe anul 1925—1926*²⁴

Biserica ortodoxă	301 500 000 lei
Biserica greco-catolică	51 916 856 lei
Culte minoritare	50 653 675 lei
Total	404 070 531 lei

În comparație cu cultele non ortodoxe, Biserica ortodoxă ar fi trebuit să primească de patru ori mai mult decât acestea, deci 405 milioane lei; ea a suferit deci o pierdere de 104 milioane lei. Și mai mult, cultele minoritate au primit cu 26 milioane lei mai mult decât ar fi avut dreptul.

În bugetul acestui an existau multiple cazuri de injustiție. Din ele nu vom aminti decât două:

1. Pentru preoții care urmau să iasă la pensie, pentru văduvele și orfanii preoților ortodocși din Transilvania era înscrisă (art. 75) o subvenție de 600 000 lei, în timp ce articolul corespunzător pentru greco-catolici prevedea 735 200 lei, în acest caz ortodocșii ar fi trebuit să primească mai mult de 1 milion lei.

2. Începând cu luna ianuarie 1925, Ministerul Cultelor a suspendat indemnizația pentru locuințe întregului personal ecleziastic din episcopiile ortodoxe din Transilvania. Această măsură nu a fost aplicată și personalului din episcopiile greco-catolice cu toate că acesta trăia în aceleași condiții, fiind în mare parte și celibatar, în timp ce ortodocșii erau aproape toți căsătoriți.

²³ *Ibidem*, p. 32.

²⁴ *Ibidem*.

Bugetul cultelor pe anul 1926—1927²⁵

Biserica ortodoxă	326 964 177 lei
Biserica greco-catolică	50 161 579 lei
Culte minoritare	62 638 240 lei

Total 439 763 996 lei

Și în acel an, în raport cu cultele minoritare, Biserica ortodoxă ar fi trebuit să primească 450,8 milioane lei.

Bugetul cultelor pe anul 1927—1928²⁶

Biserica ortodoxă	504 339 903 lei
Biserica greco-catolică	84 504 333 lei
Culte minoritare	111 786 663 lei

Total 700 628 899 lei

În raport cu cultele non ortodoxe, Biserica ortodoxă ar fi trebuit să primească de 4 ori mai mult, adică cu 280 milioane în plus.

Bugetul cultelor pe anul 1928—1929²⁷

Biserica ortodoxă	698 363 037 lei
Biserica greco-catolică	116 306 519 lei
Culte minoritare	163 209 361 lei

Total 977 878 917 lei

În comparație cu anul 1925, subvenția Bisericii ortodoxe prezenta o creștere cu 130%, cea a Bisericii greco-catolice cu 132%, a cultelor minoritare cu 205%. Cultele non ortodoxe ar fi trebuit să primească 1/4 din subvenția ortodocșilor, deci 175 milioane lei; și de data aceasta ele au primit cu 104,5 milioane lei mai mult.

Bugetul cultelor pe anul 1929—1930²⁸

Biserica ortodoxă (și seminariile)	722 527 524 lei
Biserica greco-catolică	123 997 665 lei
Culte minoritare	173 480 713 lei

Total 1 030 005 902 lei

²⁵ *Ibidem*, p. 33.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

În acel an Biserica ortodoxă primea cu 465,5 milioane lei mai puțin, în raport cu celelalte culte.

Bugetul cultelor pe anul 1930—1931²⁹

Biserica ortodoxă	742 128 101 lei
Biserica greco-catolică	127 432 015 lei
Culte minoritare	163 740 169 lei

Total 1 053 300 285 lei

Revenea în medie, fiecărei persoane din fiecare cult :

Bisericii ortodoxe	37 200 lei/persoană/an
Bisericii greco-catolice	68 600 lei/persoană/an
Bisericii romano-catolice	78 700 lei/persoană/an
Bisericii reformată	74 900 lei/persoană/an
Bisericii unitariană	79 600 lei/persoană/an
Bisericii evanghelică	67 600 lei/persoană/an

Culte non ortodoxe primeau 126 milioane în plus, iar Biserica ortodoxă 502 milioane lei în minus față de partea sa proporțională, în raport cu celelalte culte. La această situație s-au mai adăugat și alte favoruri făcute de către Statul român cultelor minoritare care au accentuat și mai mult disproporția dintre tratamentele aplicate cultelor din România. Unul dintre aceste favoruri consta în faptul că pentru crearea și organizarea unei parohii greco-catolice statul asigura 20 640 lei, iar pentru o nouă parohie ortodoxă numai 12 500 lei.

Bugetul cultelor pe anul 1931—1932³⁰

Biserica ortodoxă	592 917 671 lei
Biserica greco-catolică	102 362 769 lei
Culte minoritate	153 646 288 lei

Total 848 926 721 lei

Până în anul mai sus amintit bugetul cultelor a mers în creștere în fiecare exer-

²⁹ *Ibidem*, p. 34.

³⁰ *Ibidem*, p. 35.

cițiu. Începând cu anul 1931, ca urmare a crizei economice și a dificultăților financiare, Statul român a început să reducă sumele afectate cultelor, cum de altfel la cea mai mare parte a capitolelor bugetare, de aceea bugetul acestui an a fost numit „buget de sacrificiu“. Statul a cerut tuturor cultelor o „curbă“ de reduceri de 15% a cheltuielilor de personal față de suma alocată în anul 1930. Biserica ortodoxă a răspuns că, dacă toate cultele vor fi plasate pe picior de egalitate în ceea ce privește subvențiile de la stat, ea va consimți de bună voie la acest sacrificiu, într-o măsură egală cu celelalte culte și cu celelalte instituții publice ale statului. Chiar dacă cultele minoritare nu au acceptat reducerea, logic și legitim era ca statul să facă abstracție și să aplice tuturor, în mod egal, măsura dictată de aceste circumstanțe; acest lucru nu s-a făcut din motive ce nu s-au cunoscut niciodată.

În centrele diecezane ale Bisericii ortodoxe au fost suprimate — fără o consultare prealabilă — 530 de posturi, dintre care toate posturile de secretari, inspecțori, misionari și consilieri diecezani. În total 1140 de persoane au fost radiate de la buget. Pe ansamblul cultelor non ortodoxe au fost suprimate doar 25 de posturi.

Cea mai dureroasă reducere au suportat-o protopii ortodocși, care erau în număr de 230 în anul 1930, din care 83 numai în Transilvania. După reducere au mai rămas doar 75, dintre care 28 în Transilvania, în timp ce cultele minoritare nu au pierdut nici un post.

Prin Legea cu nr. 1256³¹ a fost suprimată reducerea proiectată de 15—23%, astfel că în plus de sumele amintite, Biserica ortodoxă a mai primit un supliment de 12%, Biserica greco-catolică de 21% și cultele minoritare de 23%. După aplicarea acestor mărimi, Biserica ortodoxă primea cu 115 milioane lei mai puțin decât în 1930, Biserica greco-catolică cu 2 milioane mai puțin, iar cultele minoritare cu 2 milioane în plus, ultimele două nu numai că nu au suferit nici o reducere de personal dar au primit chiar sporuri. Doar „biserica națională și dominantă“ și-a văzut reduse atât personalul cât și subvențiile de stat.

³¹ *Monitorul oficial*, nr. 83, 1931.

Pentru anul 1931 se poate calcula că statul a acordat fiecărui preot, după confesiune:

Unui preot:	
ortodox	31 841 lei/an
romano-catolic	57 742 lei/an
greco-catolic	55 862 lei/an
reformat	50 079 lei/an
evanghelic	52 478 lei/an
unitarian	59 128 lei/an

*Bugetul cultelor pe anul 1932—1933*³²

Biserica ortodoxă	402 949 557 lei
Biserica greco-catolică	42 771 196 lei
Culte minoritare	83 197 135 lei
<hr/>	
Total	528 917 888 lei

Bisericile minoritare primeau deci, în raport cu Biserica ortodoxă, cu 25 milioane lei mai mult. În timp ce Biserica ortodoxă suporta reduceri de personal, arhiepiscopia romano-catolică din București și-a înscris în buget încă 5 posturi de canonici pentru suma de 975 000 lei și pentru un personal de numai 21 preoți. Cultul catolic de rit armean își înscrisa în buget un post de administrator apostolic pentru suma de 161 160 lei, post care nu figura în bugetul anului 1931. Acest cult nu număra mai mult de 3 000 de credincioși, cea mai mare parte grupați în micul oraș Gherla. Această înscriere în buget s-a făcut în contradicție cu dispozițiile legii cu nr. 2812 din 31 august 1931 prin care acest episcopat era recunoscut de către stat, dar cu precizarea că „Statul nu se obligă la nici o subvenție“.

*Bugetul cultelor pe anul 1933—1934*³³

Biserica ortodoxă	369 861 532 lei
Biserica greco-catolică	63 492 042 lei
Culte minoritare	72 424 583 lei
<hr/>	
Total	505 778 157 lei

În comparație cu anul 1932, și dacă adăugăm la bugetul anului în cauză și cheltuielile materiale, au primit mai puțin:

³² V. Nistor, *op. cit.*, p. 37.

³³ *Ibidem*, p. 38.

Biserica ortodoxă	cu 43 880 658 lei
Biserica romano-catolică	cu 6 657 299 lei
Biserica evanghelică	cu 2 596 461 lei
Biserica reformată (calv.)	cu 2 680 347 lei
Cultul mozaic	cu 1 036 250 lei
Cultul musulman	cu 103 749 lei

Din contră, au primit mai mult :

Biserica greco-catolică	cu 19 750 586 lei
Biserica unitariană	cu 1 325 740 lei

În acel an au fost radiate 2504 posturi de cântăreți ortodocși pentru suma de 44 milioane lei pentru a se putea acorda un supliment Bisericii greco-catolice și celei unitariene care, și una și alta dispuneau de resurse materiale considerabile.

Dat fiind caracterul restrâns al acestor lucrări mă opresc aici cu prezentarea exercițiilor bugetare considerând că cele analizate până acum aduc suficiente dovezi pentru a concluziona că nu s-a pus niciodată problema părtinirii Bisericii ortodoxe în dauna celorlalte culte minoritare, ci din contră, Biserica ortodoxă a fost obiectul unor frapante inegalități și injustiții atât în ceea ce privește organizarea ecleziastică cât și (în parte) a subsidiilor distribuite de către stat. Cultele minoritare non ortodoxe s-au aflat privilegiate într-un stat ortodox cum a fost și este Statul român. Și acest lucru pe banii contribuabililor care erau în cea mai mare parte ortodocși obligați să susțină organizații religioase mult mai ample decât Biserica ortodoxă, fără ca nimeni să-i oblige din punct de vedere moral. Din examenul sumar al oricărui exercițiu bugetar orice om de bună credință poate vedea că Statul român nu a acordat o egală protecție tuturor cultelor, că a favorizat cultele non ortodoxe, în special pe cele de rit catolic, în detrimentul bisericii ortodoxe naționale în România.

Datorită regimului de libertate garantat de statul român și a ajutorului material acordat cu larghețe, bisericile minoritare din Transilvania au realizat pe parcursul celor 20 de ani progrese remarcabile³⁴.

Cultul catolic din Transilvania și-a desfășurat activitatea la adăpostul Legii Cultelor și a Concordatului care i-au asigurat o situație juridică incomparabil superioară

față de cea avută sub regimul maghiar. Cel mai important dintre cultele minoritare din Transilvania, prin numărul credincioșilor, săi și-a rezolvat în această perioadă probleme rămase fără soluționare sub administrația maghiară : cea a Patronatului suprem și cea autonomiei.

Patronatul suprem era un ansamblu de drepturi suverane pe care regii maghiari l-au exercitat în afacerile Bisericii catolice. În virtutea acestui Patronat, regele era acel care conferea toate demnitățile ecleziastice superioare; el numea mitropoliții, episcopii, abatii etc.. Papa neavând decât dreptul de confirmare. Regele maghiar conserva, administra, utiliza bunurile fundațiilor de binefacere și putea pune sub sechestru veniturile beneficiarilor care neglijau bisericile cât și beneficiile încredințate acestora. Veniturile oficiilor vacante îi reveneau de drept, ca și succesiunea asupra averilor prelaților.

În ceea ce privește autonomia catolică, Legea 20 din 1848 decreta în principiu egala îndreptățire pentru toate cultele creștine, Biserica catolică încetând, de jure, de a mai fi biserică națională în Ungaria. Ea rămânea dominantă doar prin marea sa influență și mai ales prin dotarea materială. Toate cultele din Ungaria și-au obținut, mai devreme sau mai târziu, autonomia, creându-și organizații independente cu o largă participare a laicilor având ca scop principal libera administrare a propriilor interese. Acolo unde celelalte reușiseră deci, catolicii au eșuat. În ciuda tuturor eforturilor pe care le-a depus Biserica romano-catolică din Ungaria ea nu a reușit să învingă opoziția statului maghiar în ceea ce privește patronatul suprem al regelui. Prin Concordatul din 1927, cultul catolic din Transilvania a reușit, în sfârșit să rezolve și această problemă. Odată cu suprimarea Patronatului suprem, toate drepturile esențiale cuprinse în acesta au fost suprimate. Suveranul Pontif numea acum episcopii, iar aceștia numeau canonicii și abatii. Restricțiile privind bunurile ecleziastice au fost îndepărtate, acestea fiind lăsate la libera dispoziție a bisericii care le administra ca un adevărat proprietar și nu ca un uzufructuar. Autonomia catolică devenise în Transilvania românească un fapt implinit.

³⁴ *La Transylvanie*, Paris, 1946, pp. 131—142.

În sfârșit liberă și bucurându-se de autonomie completă în conducerea afacerilor sale, Biserica catolică din Transilvania, beneficiind de o strălucitoare situație materială, obținea o incontestabilă superioritate asupra tuturor celorlalte culte. Devenind posesoarea tuturor bunurilor eclesiastice supuse altădată patronatului suprem, ea le administra liber și putea dispune după propria-i voință de „Fondul religios” și de „Fondul de studii” care înainte erau administrate de către stat. Mai mult încă, Statul român a luat în sarcina sa cheltuielile materiale și personale ale cultului catolic.

Cultul catolic din Transilvania număra 947 351 credincioși, dintre care cea mai mare parte erau germani și unguri, alături de un număr nesemnificativ de bulgari și slovaci. În conformitate cu Concordatul, catolicii aveau trei episcopii : Alba-Iulia, Timișoara și cele două episcopii de Satu Mare și Oradea care se aflau sub jurisdicția unui singur episcop. Ritul armean avea un șef spiritual la Gherla. Pe lângă fiecare episcopie își avea reședința un capitol de canonici cel de la Alba-Iulia cuprindea 10 membri, cel de la Timișoara 8, cel de la Oradea 8 și cel de la Satu Mare 6. Fiecare episcopie posedă o Academie teologică pentru formarea clerului.

Întregul personal al cultului catolic — episcopi, canonici, profesorii academiilor teologice, preoții și funcționarii cancelariilor episcopale — erau plătiți de la bugetul statului, făceau excepții episcopul și canonicii de la Satu Mare — Oradea, ale căror venituri le erau suficiente.

Biserica catolică din Transilvania era secundată de un mare număr de Ordine și Congregații active, pentru învățământ religios, activități misionare și caritabile, cărora le era asigurată întreaga libertate de acțiune. În 1922 a fost fondată „Uniunea populară catolică” care cuprindea un mare număr de membri și organizații în întreaga provincie. „Asociația femeilor catolice” desfășura la rândul ei o intensă activitate de ordin social. În 1928 a fost creată la Cluj o Academie catolică cu trei secții : literar-artistică, științifică și sociologică. Între anii 1930—1940, catolicii din Transilvania au construit mai mult de 50 de biserici și capele și au în-

temeiat un mare număr de noi parohii. Dacă în 1918 funcționau în Transilvania 301 școli primare și 40 de școli secundare catolice, în anul școlar 1939—1940 își desfășurau activitatea 378 școli primare și 59 școli secundare catolice.

Cultul reformat (calvin) număra în Transilvania 696 320 credincioși repartizați în două dioceze, una la Cluj și alta la Gherla-Oradea. Episcopia de la Oradea a fost creată în anul 1926 de către Statul român pentru parohiile reformate care aparținuseră Episcopiei de Debrețin ai cărei credincioși locuiau regiunile vecine cu frontiera maghiară. Pentru formarea clerului, cultul reformat avea o Academie teologică la Cluj. Întregul personal al cultului era plătit de către stat.

Beneficiind de regimul de libertate deplină acordat de statul român, Biserica reformată din Transilvania a cunoscut o dezvoltare fără precedent în istoria sa. Un număr considerabil de asociații desfășurau o vie activitate religioasă în cele două dioceze. Episcopia reformată din Cluj a fondat în anul 1927 „Uniunea femeilor reformate”, care număra în 1935, 512 organizații locale cu 26 000 de membri. Începând cu anul 1921 a luat ființă „Asociația tineretului reformat”, cu 273 organizații locale. În anul 1932 a luat naștere „Asociația bărbatilor reformati”, cu 186 organizații locale. În 1935, în școlile duminicale învățau Biblia 20 000 elevi. În anul 1926 Episcopia din Cluj și-a creat un serviciu pentru difuzarea scrierilor religioase. În primul său an de activitate acest serviciu a difuzat 27 827 cărți și broșuri ; în al doilea an, 35 222 și în 1930, 55 508.

Între anii 1930—1940, Episcopia reformată din Cluj a construit 10 biserici noi, a restaurat 4, a creat 3 noi parohii și a construit 3 case de rugăciuni.

Episcopia din Cluj posedă un număr considerabil de școli primare confesionale, 6 licee, 3 gimnazii, 2 școli normale și două școli comerciale. Episcopia reformată din Oradea avea, la doi ani după întemeierea sa, 218 școli duminicale, 32 cercuri biblice și 15 asociații de femei, 3 gimnazii, o școală comercială și mai multe școli primare. În 1918 reformații beneficiuiau de 322 școli primare și 15 școli secundare ; în 1939—1940 ei aveau 500

școli primare și 17 școli secundare. Urmand exemplul catolicilor, reformații din cele două dioceze au fondat în 1932 o Academie teologică sub numele de „Academia Karolyi Gaspar“.

Biserica evanghelică — luterană număra în anul 1935, 274 415 credincioși care, cu rare excepții, erau toți germani. Avea un singur episcop la Sibiu și jurisdicție în întreaga țară. Episcopia nu dispunea de o Academie specială pentru formarea preoților, aceștia se recrutau dintre profesorii din diferite școli care erau obligați să studieze într-o universitate din Germania, unde urmau cursuri de teologie. Biserica evanghelică luterană din Transilvania funcționa pe baza „Statutului organic al bisericii regnicolare evanghelice C.A. din România“ stabilit în 1920, aprobat de rege și publicat în 1927. Cea mai importantă asociație a luteranilor germani a fost „Gustav Adolf Verein“ afiliată la centrala din Leipzig, cu secții răspândite în toate regiunile locuite de germani din România.

Activitatea școlară a cultului luteran a fost deosebit de vastă. În 1918 acest cult beneficia de 269 școli primare și 14 școli secundare; în 1939 funcționau 275 școli primare și 21 școli secundare luterane.

Biserica luterană maghiară număra în jur de 30 000 de credincioși care aparținuseră înainte de Episcopia de Budapesta și Nyiregyhaza. Pentru acest număr mic de credincioși, Statul român a creat în 1927 o supraintendență proprie la Arad. Biserica luterană maghiară avea 25 de parohii. Începând cu anul 1920, Episcopia patrona o „Asociație a femeilor luterane maghiare“, 3 cercuri biblice pentru tineret, 6 școli duminicale și un gimnaziu cu limba de predare maghiară.

Biserica unitariană număra 68 330 de credincioși, toți maghiari, având o episcopie la Cluj, al cărui episcop era unic de acest fel în lume. Poseda o Academie teologică la Cluj. Episcopia patrona societatea religioasă și culturală „Francisc David“ și „Uniunea femeilor unitariene“. În 1918 dispunea de 20 de școli primare, iar în 1939 de 37; conducea de asemenea, un liceu și o școală de agricultură.

Cultul mozaic număra în Transilvania 192 833. de aderenți de rituri diferite. Le-

gea Regimului general al cultelor stabilă că fiecare din aceste rituri (occidentale, ortodox, spaniol) putea să aibă comunitatea sa proprie sau să formeze toți o singură comunitate. În aceeași localitate nu puteau funcționa însă decât o singură comunitate de același rit. (art. 54). Până la organizarea cultului mozaic pe baza comunităților religioase, senatorul de drept al cultului mozaic din Parlamentul României urma să fie reprezentantul religios al Uniunii comunităților evreiești din Vechiul Regat. (art. 55). Comunitățile evreiești de rit ortodox aveau, începând din anul 1920, un birou central cu sediul la București, apoi la Cluj, unde funcționa și biroul central al comunităților de rit occidental.

Comunitățile religioase mozaice, în special cele din Timișoara, Oradca și Cluj aveau sub îndrumarea și controlul lor un mare număr de societăți culturale și de binefacere.

Dacă până acum am prezentat câteva aspecte privind situația cultelor minoritare din România interbelică (punând accent pe cele din Transilvania), precum și raporturile lor cu Statul român, găsim interesantă și alăturarea, cu titlul informativ, al unui tablou al existenței oferită bisericilor minoritare (în special celor românești) rămase pe teritoriul Ungariei după Pacea de la Trianon. Am ales ca termen de comparație această țară din două considerente principale: 1. toate bisericile minoritare din Transilvania unită cu România erau desprinse din spiritualitatea acestei țări, și 2. Ungaria a încercat să facă cele mai multe „valuri“ la Liga Națiunilor cu reclamații, de cele mai multe ori nefondate, privind ignorarea de către România a Tratatului minorităților.

În anul 1933, cifra totală a românilor ortodocși din Ungaria se ridica la aproximativ 50 000 de suflete dintre care 15 — 20 000 au fost maghiarizate păstrându-și, totuși, credința strămoșească. Aceștia erau repartizați în 18 parohii dintre care doar 5 erau deservite de preoți români. Majoritatea preoților și institutorilor confesionali români fuseseră nevoiți să se refugieze în Transilvania odată cu retragerea trupelor române din Ungaria.

Cei 20 000 de greco-catolici români erau repartizați în 16 parohii dintre care doar 3 beneficiau de preoți. Mulți dintre aceștia fuseseră complet maghiarizați prin grija Episcopiei greco-catolice maghiare din Hajdudorog³⁵.

Viața religioasă a românilor din Ungaria era deplorabilă. Statul a distrus atât vechile biserici ale comunităților românești cât și școlile profesionale ale acestora. Câțiva dintre preoții greco-catolici români, cum a fost cazul lui Ioan Secheli de Abrani, fuseseră asasinați de către jandarmii unguri din cauza sentimentelor românofile ale acestora³⁶.

În asemenea condiții preoții români au fost nevoiți să-și abandoneze parohiile și credincioșii, îndeplinindu-se astfel politica statului maghiar care avea la bază dictonul biblic „Dacă vrei să distrugi turma, lovește în păstor“.

Nu numai că românii din Ungaria au fost privați de preoți, dar li s-a interzis chiar celebrarea cultului în limba română. În mai multe parohii unde preoții români s-au opus introducerii limbii maghiare ca limbă liturgică, ei au fost înlocuiți cu forța cu preoți maghiari sau ruteni care celebrau oficiul divin în limba statului. Acolo unde românii nu încetaseră să confeseze religia strămoșească, autoritățile maghiare delegau în fiecare duminică sau zi de sărbătoare, propagandiști a căror primă grijă era să afișeze, în ceremoniile pe care le organizau, sentimente ostile României. În ceea ce privește preoții maghiari aceștia nu încetau să țină conferințe ofensatoare la adresa Statului român. „Cea mai mare parte a românilor au refuzat să asiste la aceste predici, dar autoritățile au ordonat să fie aduși cu forța“³⁷.

În această situație se aflau și parohiile greco-catolice din Ungaria. Episcopii uniți din Transilvania nu puteau interveni cu nimic în ajutorul acestora datorită art. 3 din Concordatul din 1927. Cu toate că autoritățile religioase din România, au depus, prin intermediul episcopilor din

Arad, Lugoj și Oradea (de care depindeau din punct de vedere jurisdicțional parohiile românești din Ungaria până în 1927) toate eforturile necesare pentru reorganizarea acestor biserici, nu s-a realizat nimic din cauza atitudinii obstrucționiste adoptate de guvernul maghiar. Acesta a tergiversat, a respins soluțiile propuse, refuzând să ia act de dorința credincioșilor români de a-și constitui propriile comunități. Guvernul de la Budapesta a lăsat, în schimb mână liberă unui preot maghiar, Ștefan Németh, instalat în mod fraudulos la Sentes, a cărei misiune a fost de a aduna adeziunile necesare pentru crearea unei episcopii ortodoxe maghiare, un fel de nou Hajdudorog, ortodox de această dată.

Tentativa de organizare a Bisericii române ortodoxe din Ungaria a cuprins următoarele etape :

a) Ministerul ungar al Cultelor a însărcinat o comisie să elaboreze un proiect de lege pentru organizarea cultului ortodox înglobând în acesta toate organizațiile românilor, ungarilor, sârbilor și grecilor care aparțineau acestui cult. În fruntea clerului ortodox urma să fie instalat un episcop, cetățean maghiar, având ca șef direct pe patriarhul din Constantinopol. Fiecare dintre aceste biserici grupate pe naționalități, conform acestui proiect, urmau să fie conduse de către un protopop.

b) Un al doilea plan de organizare a fost opera unui oarecare mitropolit, Germanos, care nu a beneficiat însă de nici un caracter oficial.

c) Cel de al treilea proiect a fost cel al preotului Ștefan Németh, care, la 18 august 1929 a constituit în Ungaria prima comunitate greco-orientală cu 100 de credincioși. În 25 august același an el a celebrat prima liturghie de rit ortodox maghiar. La început această mișcare preconiza un Concordat cu patriarhul din Constantinopol precum și încorporarea tuturor ortodocșilor din Ungaria într-o episcopie ortodoxă maghiară. Timp de aproape 6 ani, acțiunea acestui preot, care nu viza altceva decât maghiarizarea tuturor ortodocșilor din Ungaria, a primit sprijinul oficial al autorităților. Acestea au depus toate eforturile pe lângă Patriarhia din Constantinopol pentru recunoașterea noii Biserici ortodoxe maghiare. La 15 martie

³⁵ Petre Petrinca, *La situation des églises minoritaires de Hongrie après la Paix de Trianon*, în *Revue de Transylvanie*, 1935, t. II, nr. 1, p. 91.

³⁶ I. Ivan de Nagy, *Românii din Ungaria*, în *Glasul minorităților*, 1927, nr. 10.

³⁷ *Frații noștri de sub unguri*, în *Cuvântul liber*, 30 martie, 1931.

1934, Ștefan Németh a convocat în mod abuziv un sinod la Sentes autoproclamându-se episcop al noii „Biserici naționale greco-orientale maghiare“ („görögkeletimagyar nemzetűi egyház“).

Deoarece Biserica ortodoxă orientală nu a validat această alegere, pseudo-episcopul de Sentes devine indezirabil, guvernul maghiar nemalecunoscând noua biserică fondată de Németh.

Ziaristul Urmánczy Nándor, cel care îl sprijinise pe Németh în acțiunea sa și care nu era altul decât unul din cei doi frați care organizaseră în 1918 masacrul de la Beliș, propune la rândul său un proiect de lege pentru reglementarea chestiunii bisericii ortodoxe. Textul acestui proiect cuprindea trei puncte principale :

1) Bisericile greco-orientale sârbești și românești, desprinse ca urmare a Păcii de la Trianon, se declară biserici independente și autonome.

2. Parohiile își vor alege preoții dintre cei care vorbesc limba maghiară și sunt născuți pe teritoriul acestor comune. Funcțiile ierarhice superioare vor fi acordate celor aleși de comunitățile religioase sârbești și românești. Pentru ca aceste alegeri să fie valabile, trebuie să se obțină aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor.

3. Dacă cel ales nu era cetățean maghiar el nu putea deveni fără o procedură specială și nu putea să ocupe funcțiile fără să fi prestat în prealabil jurământul³⁸.

Urmánczy Nándor recunoștea, el însuși, severitatea acestui proiect, dar el vedea în acesta consecința inevitabilă a situației impuse prin tratatul de la Trianon. „Dar el nu este decât temporar ca și tratatul“.

³⁸ Petre Petrinca, *op. cit.*, p. 94.

Pentru crearea unei biserici greco-orientale maghiare, spunea în continuare Urmánczy, exista un model de urmat Era vorba de art. 35 al Legii din 1913 privitor la biserica greco-orientală (maghiară) de Hajdudorog.

„Chestiunea, astfel prezentată, va fi ușor de rezolvată. Nici o obiecțiune de ordin internațional (?) sau religios nu va fi ridicată. Organizarea bisericilor sârbești și românești se impune ca un caz de forță majoră. În ceea ce privește biserica greco-orientală maghiară, aceasta este o necesitate de ordin național“³⁹.

Această propagandă nu a fost deșartă, nelipsindu-i nici spirijul autorităților și presei. Exemplul lui Németh a fost urmat. La Szeged a fost numit preot al bisericii greco-orientale agentul de poliție Ruszke János, iar la Budapesta un alt agent de poliție, Dakús Mihályi.

Întocmirea acestui studiu nu a avut ca bază de pornire nici un considerent de natură politică sau religioasă. Pur și simplu, am expus doar realitatea, așa cum reiese ea din documentația folosită, realitate pe care fiecare o poate, cu ușurință, controla.

Din examenul sumar al vieții religioase din România interbelică, cititorul va putea aprecia cât de fundamentate au fost reclamațiile diferitelor culte minoritare adresate Societății Națiunilor, împotriva Statului român. Aceste plângeri păreau, mai repede, destinate să plaseze în rol de victime chiar pe cei care doreau să mascheze privilegiile moștenite de la regimuri defuncte și pe care intenționau să le păstreze și în noua situație politică și socială creată în România după primul război mondial.

³⁹ Urmánczy Nándor, *Görögkeletű magyar egyház*, în *Pesti Hírlap*, 6 septembrie 1934.

ASPECTS CONCERNANT LE SITUATION DES CULTES MINORITAIRES DE TRANSYLVANIE DE L'ENTRE — DEUX GUERRES

— Résumé —

Cet étude présente quelques aspects de la vie religieuse de la Roumanie de l'entre — deux-guerres, avec l'accent sur la situation des cultes minoritaires de Transylvanie, parce qu'elles, par leur organisation et le nombre important de fidèles, ont eu une importance toute spéciale dans le paysage religieux et politique de notre pays.

L'auteur nous présente le cadre constitutionnelles, juridique et politique dans lequel ces

cultes ont développé leur activité, ainsi que les progrès enregistrés de celles-ci grâce à la tolérance et l'aide reçu de la partie de l'État roumain.

A la base de cet étude il n'y a aucune considération politique ou religieux, seulement la réalité telle comme elle résulte de la documentation utilisée, réalité que chacun peut aisément contrôler.